بینینی هاوبەش له گواستنەوەی شانۆییدا

موحسین محەمەد

(٢ - ٢)

مێژووی شانۆی کوردی له هەرێمی کوردستاندا، خەسڵەت و جیاوازی زۆری هەیه لەگەڵ مێژووی پارچەکانی دیکەی کوردستان. شانۆ بەگشتی له هەموو پارچەکانی کوردستان؛ ڕاستەوخۆ کەوتۆته ژێر کاریگەری سیاسەتی حوکمی تاکڕەوی و دەسەڵاتی میللەتی باڵا دەستی ئەو وڵاتانەی که کوردستانی بەسەر دابەش کراوه، لەبەر ئەم هۆیه، شانۆ لەم هەرێمەی ئێمەدا؛ نه له دوور نه له نزیک پەیوەندی به مێژووی پارچەکانی دیکەوه نییه، ئەمه ڕاستییەکی تاڵه، ناچارین دانی پێدابنێین.

«حەقی شبلی» پێشەنگ و دامەزرێنەری شانۆی عیراقی؛ کاریگەری زۆری هەبووه بەسەر بزاڤی شانۆیی له هەموو شارەکانی عیراقدا. ئەو پیاوه گەورەیه، لەگەڵ سەرهەڵدان و گەشەکردنی شانۆی عیراقی درکی به بینینی هاوبەش و گواستنەوەی شانۆیی کردووه، هەر لەو پێناوەشدا گەشتی بۆ کوردستان و باشووری عیراق کردووه.

«حەقی شبلی» له دیمانەیەکیدا بۆ نووسەر و ڕەخنەگری شانۆیی «محەمەد تەیمور» وتوویەتی «له هاوینی ١٩٢٩ هاتۆته هەولێر و سلێمانی، سێ شانۆگەریی نمایش کردووه؛ «سەلاحەدینی ئەیوبی» «في سبيل التاج» «سولتان عەبدولحەمید» هەروەها له ساڵی ١٩٣٢ بۆ جاری دووەم دێتەوه هەولێر و سلێمانی هەشت شانۆگەریی نمایش دەکەن لەوانه: «یۆیوس بیزەر، هاملت، بازرگانی ڤینیسیا، هاڕونه ڕەشید» «حەقی شبلی» کوردی خوشویستووه حەزی کردووه شانۆی کوردی هەبێت و ئاستی هونەری بەرز بێت، به گۆتەی «سەفوەت جەراح» هەر لەو پێناوەشدا کاری کردووه، دواتر سیاسەتی

شۆڤێنی عەرەبی ئەو ئامانجانەی قەدەغە کرد، گواستنەوەی شانۆیی لە شارەکانی عیراق سنووردار کراو لە کوردستان قەدەغە کرا. حوکمی تاکڕەوی لە عیراق هەوڵیدەدا، شانۆی عەرەبی عیراقی، وەکو شانۆیەکی عیراقی پێناسە بکات؛ چەمک و واتای گشتی بەسەر شانۆدا بسەپێنی، بەڵام شانۆی کوردی لە کوردستان، تاڕادەیەکی زۆر نەکەوتە ژێر کاریگەریی ئەو سیاسەتە شۆڤێنیە. بە بەرنامە توانیویانە کار لە سەرهەڵدان و نەشونماکردنی شانۆی کوردی بکەن، ڕێگربن لەبەردەم گەشەسەندنیدا.

لە بارەی سەرهەڵدانی شانۆی نوێی کوردی لە شارەکانی کوردستان، بیروڕای جیاواز هەیە، ئەمەش شتێکی زۆر ئاساییە. «محەمەد تەیمور» ڕەخنەگر و مێژوو نووسی شانۆی کوردی، ڕای وایە، لە ساڵی «١٩٠٥» بۆ یەکەم جار شانۆگەریی «میری دیل» لە هەولێر نمایش کراوە؛ لە مێژووی شانۆی عیراقیدا هاتووە، ئەم شانۆگەرییە لە ساڵی ١٨٩٥ «نەعوم فەتحوڵا سەحار» لە فەڕەنسییەوە وەریگێڕاوە و لە موسڵ نمایش کراوە. ئەو شانۆگەرییەی کە زۆر باسی کراوە، لەلایەن «محەمەد تەیمور» دۆزراوەتەوە شانۆگەریی «سەلاحەدینی ئەییوبییە» کە لە ساڵی ١٩٢١ لەلایەن لیژنەی فەن و تەمسیل لە قوتابخانەی ئەربیل ئولای هەولێر نمایش کراوە. «حەمە کەریم هەورامی» لە ساڵی ١٩٧١ وای بۆچووە؛ شانۆگەریی «قەراڵیچە» لە ساڵی ١٩٢٢ لە سلێمانی نمایش کراوە، ئەو مێژووەشی بەسەرەتای سەرهەڵدانی شانۆ کردووە و داناوە «حەسەن تەنیا» ئەو بۆچوونەی هەورامی ڕەت دەکاتەوە، ئەو پێی وایە لە ساڵی ١٩٢٦ بۆ یەکەمین جار شانۆگەریی «عیلم و جەهل» لە سلێمانی نمایش کراوە.

گومانی تێدا نییە، لە هەردوو شاری دهۆک و کەرکووک، شانۆی کوردی زۆر درەنگترو سستتر سەریهەڵداوە.

ئەم کورتە پێشەکییە مێژووییە بۆ بابەتی لێکۆڵینەوەکەی ئێمە زۆر پێویستە. کە بە وردی تەماشای مێژووی شانۆی کوردی دەکەین، دەبینین، لەسەرهەڵدانی ئەم شانۆیەوە واتە ١٩٢١ هەولێر، تاوەکو ساڵی ١٩٧٠ کە ماوەیەکی یەکجار زۆرە، شانۆ هەر لە قاوغی شارەکان ماوەتەوە و نەچۆتە دەرەوە. هونەرمەندانی سلێمانی وەکو دەستپێشخەرییەک، تاک و تەرا چەند شانۆگەرییەکیان لەو ماوە درێژەدا گواستۆتەوە بۆ هەولێر وەکو؛ شانۆگەریی «لە ڕێی نیشتمان دا» «ڕەفیق چالاک» لە ساڵی ١٩٤٦ هێناویەتە هەولێر، لە ساڵی ١٩٦٩ هەر لەو شارەوە، شانۆگەری «سەرینی یاداری» هاتۆتە هەولێر، هەرچەندە ئەوە سەرەتایەک بوو، بەڵام نابێتە یەکێک لە بنەماکانی گواستنەوەی شانۆیی بەنێو شارەکانی کوردستاندا. پێچەوانەی ئەوە، «حەقی شبلی» وەکو بنەمایەک دادەنرێت بۆ گواستنەوە و گەشەپێدانی هونەری شانۆ لە شارەکانی عیراقدا.

شانۆی کوردی لە ساڵی ١٩٧٠ سەردەمێکی زێڕینی بەخۆیەوە بینی، لە پازدەی ئاداری ئەو ساڵەدا، ڕێککەوتنامەی مێژوویی لەنێوان سەرکردایەتی شۆڕشی ئەیلولی بزاڤی ڕزگاریخوازی کورد و حکومەتی بەغدا ئیمزا کرا. لە ماوەی چوار ساڵی ڕێککەوتنەکەدا، ئاشتی و ئازادی کوردستانی گرتەوە، هونەری شانۆ لە هەموو شار و شارۆچکەکانی کوردستان سەرهەڵدان و بووژانەوەی بینی. شانۆ لە هەردوو ڕووی، چەندایەتی و چۆنایەتی گەشەی کرد. گواستنەوەی شانۆگەرییەکان لەنێو شارەکانی کوردستان پەیدابوو، لەپێناوی بەدیهێنانی بینینی هاوبەش لەناو خەڵکی کوردستان، بێگومان ئەو شانۆگەریانە دەگوازرانەوە کە هونەرمەندەکانی؛ پیشەگەرو خاوەن ئەزموون بوون لە بەرهەمهێنانی شانۆییدا.

«ئەحمەد سالار» لەساڵی ١٩٧٠، شانۆگەریی «کاوەی ئاسنگەر» لە سلێمانی نمایش دەکات و پاشان شانۆگەریەکە دەگوازێتەوە بەغدای پایتەختی عیراق، کاوەی ئاسنگەر وەکو نەریتێکی شانۆیی تایبەت بە جەژنی نەورۆز ناسراوە، ساڵانە گەر کەش و هەوای سیاسی لەبار بوایە، شانۆگەریەک بەم ناونیشانە یان بە ناونیشانێکی دیکە، بەڵام بە هەمان بابەت و ناوەرۆک، لە شارو شارۆچکەکانی کوردستان نمایش کراوە. کاوەی ئاسنگەر داستانێکی قارەمانەتیە، باس لە خەباتی کورد دەکات کە چۆن توانیویەتی لە دەسەڵاتی پاشایەکی زۆردار ڕزگار ببێت.

لە هەموویان بەشی زۆری ئەو شانۆگەریانە کاوەی ئاسنگەر وەکو قارەمانێکی کورد پێناسە کراوە؛ لە پێناوی پەرەپێدانی هۆشیاری نەتەوایەتی، بە ئامانجی ئازادی و ڕزگاری لە کوردستان.

١- سەباح عەبدوڕەحمان» لە ساڵی ١٩٧١ شانۆگەری «فالچی» نووسینی «حەمە کەریم هەورامی» لە هەولێر نمایش دەکات و پاشان شانۆگەرییەکە دەگوازێتەوە بۆ موسڵ. فالچی چیرۆکی بەدکارییە بە مەبەستی لە خشتە بردنی ئافرەتان لە کێشە کۆمەڵایەتییەکاندا؛ کەسی فالچی لەپێناوی پارە کۆمەڵێ شتی سەیرو سەمەرە

هەڵدەبەستێ و تێکەڵی یەکیان دەکات لە ئەنجامیشدا گرفتی کۆمەڵایەتی لێ دەکەوێتەوە. بابەتە کۆمەڵایەتییەکان بۆ ئەوسا زۆر گرنگ بوون، هەرچەندە ئەو ساڵانە بە سەردەمی ئازادی و جۆشدانی نەتەوایەتی ناسرابوو، بەڵام ئەم لایەنەش فەرامۆش نەکرابوو. ئەم شانۆگەرییە کە لە تەلەفزیۆن تۆمارکرا ناو و دەنگی پەیدا کرد، ئەکتەرەکان لەناو خەڵکدا ناسران کاریگەریی زۆری هەبوو بەسەر بینەری ئەوسای شارەکان.

«ئەحمەد سالار» ساڵی ١٩٧١ جارێکی دیکە ڕووی لە بینەرانی شانۆی کوردی لە بەغدا دەکاتەوە، شانۆگەریی «جەنابی موفەتیش» لە نووسینی «گۆگۆڵ» و وەرگێڕانی «ڕەوف حەسەن» بەرهەمی هەردوو تیپی نواندن و کۆمەڵەی هونەر و وێژەی کوردی سلێمانی، نمایش دەکات لە ساڵی ١٩٧٢ «ئەحمەد سالار» بە شانۆگەریی «چاڵی جەرگی پیرەژن» نووسینی چیرۆکنووس «حوسێن عارف» گەشتێکی شانۆیی، لە سلێمانییەوە بۆ بەغدا و هەولێر دەکات، هەر ئەوساڵە جارێکی دیکە دەگەڕێتەوە هەولێر؛ شانۆگەریی «پیسکەی تەڕپیر» نووسینی «مۆلێر» و ئامادەکردنی «ڕەفیق چالاک» نمایش دەکات. «ئەحمەد سالار» لەو شانۆگەریانەدا، وەکو ئەکتەر و دەرهێنەر بەشداری لەبەرهەمەکان کردووە، بە توانای هونەری خۆی بینەری شانۆیی لەو شارانە سەرسام کردووە.

«تەلعەت سامان» ساڵی ١٩٧٢ بۆ یەکەمین جار شانۆگەریەکی خۆی بەناوی «خاڵۆی ڕێبوار» لە چیرۆکی «بێ وڵات»ی «محەمەد مەولود مەم» لە هەولێرەوە دەباتە سلێمانی. خاڵۆی ڕێبوار شانۆگەریەکی کۆمەڵایەتی سیاسی بوو، گرفتی سنوور و بەزاندنی سنووری دەستکردی نێوان پارچەکانی کوردستان دەورووژاند. دوای دابەشکردنی کوردستان، سنووری دروستکراو لەنێوان ئەو پارچانەدا، بەربەستێکی گەورە بوو، گرفت و کێشەی مرۆیی و کۆمەڵایەتی لێ کەوتەوە. ئەو گرفتەش لەبەرهەمەکانی «تەلعەت سامان» ڕەنگی داوەتەوە، وەکو شانۆگەریی «پیلان» لە ساڵی ١٩٧٧.

بابەتی سنوور بەزاندن، خەباتی گەلی کورد و داگیرکردنی کوردستان: وەکو بابەت لە سێبەری ئەو ڕێککەوتنامە، لە نمایشکردن و گواستنەوەی نمایشەکان ئازاد بوو.

بەشی ڕۆشنبیری و هۆشیاری جوتیاران لە بەڕێوەبەرایەتی کشتوکاڵی هەولێر، ساڵی ١٩٧٣ «تیپی شانۆی لادێ»ی دامەزراند. ئەم تیپە بۆ مەبەستی هۆشیاری جوتیاران دامەزرا هەر لەو پێناوەشدا گەشتی بەلادێکانی کوردستان دەکرد و شانۆگەریی نمایش دەکرد. ژمارەیەک لە شانۆکارانی هەولێر توانییان دەست بەسەر ئەو تیپە دابگرن، وەکو تیپێکی شانۆیی بەرهەمەکانی لە گوندەکان و شارەکان نمایش دەکرد. بێگومان ئەم جۆرە شانۆیانە دەچنە خانەی بینینی هاوبەش لە گواستنەوەی شانۆییدا چەشنی شانۆی گەڕۆک کە لە کوردستان نەبووە و، شانۆی شۆڕشگێڕی... یەکەم بەرهەمی ئەو تیپە شانۆگەریی «داسەکەی شاسوار» بوو، لە نووسینی «ئەمین میرزا کەریم» و دەرهێنانی «فەتاح خەتاب» دوا شانۆگەریش لە دەرهێنانی «فەتاح خەتاب» بوو.. «سەعدون یونس، زوهێر عەبدولمەسیح» وەکو دەرهێنەر و هەندێ لەو ئەکتەرە ناسراوانەی ئەمڕۆی شانۆی کوردی ئەوسا لە تیپی شانۆی لادێ کاریان دەکرد ڕۆڵ و کاریگەرییان دیار بوو وەکو «ئەنوەر شێخانی، ئیبراهیم حەکیم، موئەیەد فەقێ، ڕەسمی جەلال، فەوزی جەلال» ساڵی ١٩٧٤ ماوەی ڕێککەوتنامەکە کۆتایی هات، شەڕ لە کوردستان هەڵگیرسایەوە، بە تەواوی دوای یەک ساڵ، شۆڕش بە پلانی ڕێککەوتنامەی شووم لە جەزایر ١٩٧٥؛ دوچاری نسکۆ هات، ئەم ڕووداوە کاریگەرییەکی زۆری بەسەر بزاڤی ڕۆشنبیری کوردییەوە هەبوو. شانۆ لە شاری «کەرکووک» بە تەواوی قەدەغەکرا، لە شاری «دهۆک» زۆر سست بوو، لە هەردوو شاری هەولێر و سلێمانی هونەری شێواز و تەکنیکی گۆڕا، لایەنە هونەرییەکەی زۆر دەوڵەمەندتر بوو، هونەرمەندان لە جاران بوێرتر بوون.

«تەلعەت سامان» بە هەمان هەناسەی «خاڵۆی ڕێبوار» لە پێناو بەدیهێنانی بینینی هاوبەش، سنووری شاری هەولێر دەبەزێنێ، شانۆگەریی «پیلان» نووسینی محەمەد مەولود مەم لە ساڵی ١٩٧٧ دەباتە شارۆچکەی

«کۆیە» ، ئەم شانۆگەرییە چەشنی «خاڵۆی ڕێبوار» گرفتەکەی بەزاندنی سنوور و پلانی دەوڵەتە دراوسێکانە، دژی بەزاندنی ئەو سنوورە دەستکردانە. «تەلعەت سامان» زۆر مکوڕ بووە لەسەر فراوانکردنی بینەرەکەی لەو بابەتە سیاسییەدا، بێگومان، ئەگەر ئەم بابەتە لە ١٩٧٢ جۆرێک بێت لە دروشم و پڕوپاگەندەی سیاسی ئەوە لە ساڵی ١٩٧٥ جۆرێکە لە بوێری و شۆڕشگێڕی ئەو هونەرمەندە، دوژمنانی ئازادی مرۆڤ زۆر لە شانۆ دەترسێن ئەوجا شانۆکارێک بێت ئەو بابەتە سیاسییانە هەڵبژێرێت کە هەستی نەتەوایەتی دەورووژێنێ و جۆشی نیشتمانپەروەری دەدات؛ دەبێ لەلایەن ئەو دوژمنانەوە، ئەو شانۆیە و ئەو شانۆکارانە چۆن هەڵسەنگێنرابن؟ گواستنەوەی ئەو شانۆگەرییە بۆ «کۆیە» بۆ ئەوساکە، کارێکی ئاسان نەبوو، چیرۆکی خۆی هەیە و ڕەنگە لە ئایندە بتوانین بێینە سەر ئەو بابەتە، ئەوەی کە ئاشکرایە، ئەوەیە: لەکاتی نمایشی شانۆگەرییەکە جۆرێک لە پشێوی لەنێوان بینەران و شانۆکاران دروست دەبێت، تەلعەت سامان دەڵێت «بەڕای ئێمە ئەمنی کۆیە خەڵکیان ترساندووە کە نە یەن بۆ بینینی شانۆگەریەکە». ڕەنگە هەر ئەو ترساندنەش بوبێت وای لەو دەرهێنەرە کرد جارێکی دیکە بیر لەوە نەکاتەوە شانۆگەریەکانی لە هەولێر بگوازێتەوە بۆ شار و شارۆچکەکانی کوردستان، تەنانەت ئەو جۆش و خرۆشەشی نەبووە بەشداری بکات لەو میهرەجانانەی کە لە هەشتایەکان لە شاری سلێمانی سازدەکرا.

«ئەحمەد سالار» لە ساڵی ١٩٧٨ شانۆگەریی «خەج و سیامەند» نووسینی «فوئاد مەجید میسری» بەرهەمی هەردوو تیپی «زانکۆی سلێمانی» و «تیپی پێشڕەوی شانۆی کوردی» دوای ئەوەی لە سلێمانی نمایشی دەکات، بەرهەمەکە دەگوازێتەوە شاری موسڵ و لەوێ نمایشی دەکات، لە شاری موسڵ کوردێکی زۆر هەیە، «زانکۆی موسڵ»یش ساڵانە ژمارەیەک لەو قوتابییانە وەردەگرێ کە لە شارەکانی کوردستانەوە ڕووی تێدەکەن، هەر لەبەر ئەوەیە، جار جارە شانۆکاران ڕوو لەو شارە دەکەن و شانۆگەریەکان نمایش دەکەن. ساڵی ١٩٧٩ هیچ جۆرە بزاڤێکی گواستنەوەی شانۆیی لەم مێژووە بەدی ناکرێت، جگە لە شانۆگەریی «جۆماڵ» نەبێت کە بەرهەمی تیپی «شانۆی لادێ»ی هەولێر بوو، لە نووسینی «حەمە کەریم هەورامی» و دەرهێنانی «سەعدون یونس» بوو. ئەم شانۆگەریە گەشتی بەلادێکان کردووە، توانیویەتی جۆرێک لە بینینی هاوبەش لەنێوان جوتیاران دروست بکات، بێگومان هەموو ئەو شانۆگەریانەی تیپی لادێ دەقاودەق، وەکو چۆن بەرهەم هێنراوە؛ ئاواش لە گوندەکان نمایش کراوە.

لە ساڵی ١٩٨٠ جەنگی نێوان عیراق- ئێران ڕوویدا، ئەو جەنگە لە هەموو ڕوویێکەوە کاریگەری زۆر خراپی بەسەر کوردستان هەبوو.

زۆربەی شانۆکاران بوون بەسەربازی ڕاکردوو لە جەنگ، ژمارەیەکیان بوون بە پێشمەرگە. ساڵی ١٩٨١ بەشی هەرە زۆری سەربازی کورد سوپای عیراقیان جێهێشت، ئەوە بووە هۆی ئەوەی حکومەت ناچار بێت لێبووردنی گشتی دەربکات و سەربازەکان بگەڕێنێتەوە شارەکانی خۆیان، ئەم بڕیارە بەشی زۆری سەربازەکانی گەڕاندەوە. شانۆ دووچاری سستی هاتبوو بە گەڕانەوەی ژمارەیەک لە شانۆکاران گەرم و گوڕی کەوتەوە ناو شانۆ، بینەران ڕوویان لە شانۆکرد، شانۆگەریی «لاس و خەزاڵ» ماوەی نۆ ڕۆژ نمایش کراو هەموو ڕۆژەکانیش هۆڵی گەل پڕ دەبوو لە بینەران.

تیپی شانۆی لادێ ماوەی پێنج ڕۆژ شانۆگەریی «مام حەسەن دەگەڕێتەوە» لەنووسینی «جەوهەر کرمانج» و «دەرهێنانی فەتاح خەتاب» لە ئایاری ١٩٨٠ نمایش دەکات، پاشان شانۆگەریەکە دەبەنە گوندەکان، دوای سێ مانگ جەنگەکە هەڵدەگیرسێ. لە پڕۆگرامی تیپەکەدا هاتووە «مەبەست لە دامەزراندنی تیپی شانۆی لادێیی بۆ پەرەپێدان و هۆشیارکردنەوەی کۆمەڵانی خەڵکی لادێیە، شانۆگەری «مام حەسەن دەگەڕێتەوە» بۆ ئێوەی خۆشەویست ڕوون دەکاتەوە دەڵێ: دواکەوتنیان لە ساڵانی ڕابردوودا هەموو هۆی نەخوێندەواری و یەک نەگرتنتانە، وەبیرتان دەخەینەوە چۆن دەرەبەگەکان ئێوەیان دەچەوساندنەوە پێویستە هەموومان بخوێنین تا تێ بگەین هیوامان خۆشیتانە - تیپی شانۆی لادێ»

لە ڕاستیدا، شانۆگەریەکە بابەتێکی سیاسی بوو، ئاماژە کردنی تێدابوو؛ کوردستان بۆمباباران دەکرێ، گوێمان لە دەنگی فڕۆکەی جەنگی بوو، لەوکاتەی دادەبەزێ بۆ ئەوەی بۆمبەکانی بهاوێژێت. ئەم شانۆگەریە دوا بەرهەمەمی ئەو تیپە بوو کە ئامانجی بینینی هاوبەشی هەبوو لە گواستنەوەی شانۆییدا. کە جەنگی نێوان عیراق و ئێران هەڵگیرسا زۆربەی ئەو هێزە سەربازیانەی سوپای عیراق لە کوردستانەوە گوازرانەوە بۆ داگیرکردنی شار و شارۆچکە ئێرانییەکانی نزیک بەسنووری عیراق. شۆڕشی ڕزگاریخوازی کورد دوای ماوەیەکی کورت بەسەر نسکۆی ١٩٧٥ هەڵگیرسایەوە،

ناوچە ئازاد کراوەکان لەوماوەیەدا سنووری زۆر تەسک بوو، بەڵام کە هێزەکانی عیراق بەشی زۆریان ڕوویان لە جەنگەکە کرد، ناوچەی ئازاد کراو فراوان بوو. وتمان ژمارەیەک لە شانۆکاران ڕوویان لە شاخ کرد و بوونە پێشمەرگە، ئەوەبوو ئەو شانۆکارانە توانیان تیپی شانۆی شۆڕشگێڕی بچووک- بچووک دروست بکەن، ئەوانیش چەشنی تیپی شانۆی لادێی هەولێر؛ بەڵام بە ئازادی توانیان چەندان شانۆگەری لە گوندە ئازاد کراوەکان نمایش بکەن، بینینی هاوبەش لە گواستنەوەی شانۆگەریەکاندا بۆ بینەران؛ ئەوانەی کە ژیانیان زۆر سەخت بوو، مسۆگەر بکەن. ئەو گوندانە جگە لەوەی ڕۆژانە فڕۆکە جەنگییەکانی عیراق بۆمبارانی دەکردن، ئابلۆقەی ئابوورییەکی زۆر توندیشیان لەسەر بوو، ئەوان ژیانیان تاڵ بوو، بەڵام مەردانە بوون، سەریان بۆ داگیرکەر شۆڕنەکرد. ئەو تیپە بچووکانە لەگەڵ گەڕانەوەی هەندێ لە شانۆکاران کزبوو تاوەکو لەگەڵ ڕاپەڕینی سەرتاسەری کوردستان کۆتایی هات. شانۆی شۆڕش، بۆ خۆی بابەتێکی سەربەخۆیە پێویستی بە لیکۆڵینەوە هەیە. ئەو شانۆیە لەناوچە ئازادکراوەکان بە گەڕۆکی نمایشەکانی کردووە. لە شانۆی شۆڕشدا، بینینی هاوبەش لەنێوان بینەراندا دروست دەبێت لە گواستنەوەی شانۆگەریەکان بەنێو گوندەکانی کوردستان. شانۆگەریی «فایلی ٦٧» و شانۆگەریی «مەرگەساتی دۆشاو فرۆشێکی هەژار» وەکو دوو نموونە لەو جۆرە شانۆیە لە گوندەکانی کوردستان نمایش کراون «ئازاد جەلال، موئەیەد فەقێ، غازی غەفور» ئەوەیان بۆمن گێڕاوەتەوە.

«جەلیل زەنگەنە» شانۆکارێکی بەتوانای شاری کەرکووکە، لە نیوەی دووەمی حەفتایەکان بە ناچاری دەچێتە سلێمانی و لەوێ درێژە بەژیانی هونەری خۆی دەدات. لە ساڵی ١٩٨١ شانۆگەرییەک بەناوی «هاوارێکی تاساو» لە چیرۆکێکی دستۆفسکی ئامادەکات و هەرخۆشی بۆ شانۆ دەریدەهێنێ، هەرچەندە کەش و هەوای شانۆگەریەکە، سەردەمی ڕووسیای قەیسەری نمایش دەکرد، بەڵام لە ناوەوەڕا ئاماژە بوو بۆ بەدیارخستنی ڕوخساری ڕژێمی دیکتاتۆری بەغدا، «ئەمیلیان بەتۆمەتی تەقەکردن لە قەیسەر زیندانی کرابوو، هەر لە زیندان پیاوانی قەیسەر دەرزی بێهۆشکەریان لێدەدا، کە ئازادیشیان کرد، ئامۆژگاریان کرد ڤۆدگا بخواتەوە، وەکو کەسێکی تووشبوو بە ماددە گولییەکان، سوودی لە خواردنەوەی ڤۆدگا وەردەگرت، وەستا ئەستافی خەیاتیش هەوڵی دەدا یارمەتی بدات و لەو دۆخەی ڕزگاری بکات» ئەم شانۆگەرییە کە لە هەولێر نمایش کرا، تیپەکە بەختی نەبوو، ئەو جەماوەرە وەکو پێویست؛ لەبەر هۆکاری جەنگ شانۆگەریەکەی نەبینی، بەڵام ئەوانەی ئەم شانۆگەرییەیان بینیوە، وەکو بەرهەمێکی هونەری زیندوو لە زاکیرەیاندا ماوە، بەتامەوە باسی دەکەن. شانۆگەریەکە سیاسی بوو، «جەلیل زەنگەنە» لەو گواستنەوە شانۆییەدا دەیویست بینەران هۆشیار بکاتەوە لەتاکتیکەکانی پیاوانی ڕژێم. دوای دوو ساڵ بە هەمان پەیام شانۆگەری «مانگ ئاوابوو» لە سلێمانییەوە دەگوازێتەوە هەولێر...

«ئەحمەد سالار» لە ساڵی ١٩٨٢ شانۆگەریی «تەنەکە» نووسینی «یەشار کەمال» ئامادەکردنی «فوئاد مەجید میسری» لە سلێمانییەوە دەهێنێتە هەولێر «نەک ساڵی ١٩٨٧ وەکو لە بیبلۆگرافیای کارە هونەریەکانی سالاردا هاتووە» شانۆگەریەکە بابەتەکەی سیاسی بوو، بابەتی گەندەڵی و ڕۆڵی ئاغا و دەرەبەگی دەبینی لەدەستێوەردانی ئیدارات. ئەو شانۆگەریە هزری سووربوون لەسەر ڕاستی و کاری ڕاستی وشەی ڕاستی، دەخستە ڕوو، کە بۆ ئەوکات بابەتێکی گرنگ و ترسناک بوو، سالار و تیپەکە مەبەستێکی زۆر گرنگیان هەبوو لەو گواستنەوە شانۆییەدا، ئەوان دەیانویست بینەری شانۆی شارەکان چاوکراوەبن لە دژی کەسانی خاوەن بەرژەوەندی تایبەت، وەکو ئاغا و دەرەبەگەکان. لەم شانۆگەریەدا؛ ئەو قائمقامەی کە خەڵک دەیویست، دەسەڵات؛ بە پلانی ئاغا و دەرەبەگ لەسەرکار لایاندا،

که شارەکەی بەجێ هێشت، بە کرێگیراوان تەنەکەی بۆ لێدەدەن وەکو سووکایەتی پێکردنێک بە دەسەڵاتی یەکسانی و دادپەروەری. سالار و تیپەکەی بە هۆشیاری تەواوەوە دەیانویست، بینینی هاوبەش لە گواستنەوەی شانۆگەرییەکەیان لە هەردوو شاری هەولێر و سلێمانی دروست بکەن.

«جەلیل زەنگەنە» ساڵی ١٩٨٣ جارێکی دیکە ڕوو لە هەولێر دەکات، بەڵام ئەمجارەیان بەدەردی «تەلعەت سامان» لە ١٩٧٧؛ دووچاری فشار دەبێت، ئەو فشارەش وای لێدەکات ئیتر بیر لەوە نەکاتەوە شانۆگەرییەکانی لە شاری سلێمانی بهێنێتە شاری هەولێر.

شانۆگەریی «مانگی ئاوا بوو» نووسینی «جۆن شتاینبگ» وەرگێڕان و دەرهێنانی «جەلیل زەنگەنە» بەرهەمی «تیپی نواندنی سلێمانی» بوو، دوای ئەوەی ماوەی یەک مانگ لە سلێمانی نمایش دەکرێت، دەرهێنەر شانۆگەرییەکەی دەگوازێتەوە بۆ هەولێر، دوو ئێوارە نمایش کرا لە ئێوارەی سێیەم، بە کاریگەریی ڕاپۆرتنووسەکانی ڕژێم شانۆگەرییەکە ڕادەگیرێ و بۆ ڕۆژی دوایی تیپەکە دەگەڕێتەوە سلێمانی. ئەو ئێوارەیە زۆربەمان لەگەڵ ژمارەیەکی زۆر لە بینەران لەبەردەم هۆڵەکە وەستابووین، چاوەڕێی ئەوەمان دەکرد، شانۆگەریەکە نمایش بکرێت، بەڵام ئەو چاوەڕوانییە بێسوود بوو، لەبەر ئەوەی «دائرەی ئەمن» بڕیاری خوی دابوو کە نابێت ئەو شانۆگەریە بەردەوام بێت. ئەوانەش بابەتێکن پێویستیان بە لێکۆڵینەوەی تایبەت هەیە، ئەوی کە زۆر گرنگ بوو لای من ئەوەبوو، ژمارەیەک لە بینەران بۆ جاری دووەم هاتبوون، دەیانویست شانۆگەریەکە ببیننەوە، ئەوەش ئاماژەیەکی زۆر باشە بۆ ئاستی کارە هونەریەکە، بەداخەوە لە دوای ئەو فشارە ببڕای ببڕای «جەلیل زەنگەنە» بەرهەمەکانی خۆی نەهێنایەوە بۆ هەولێر.

ماوەی دوو ساڵ، ١٩٨٤- ١٩٨٥ بینینی هاوبەش لە گواستنەوەی شانۆگەرییەکاندا بە تەواوی وەستا. لە نیوەی دووەمی هەشتایەکان، شانۆگەرییەکانی شاری سلێمانی وەکو مۆدێلێک ڕوو لە شاری هەولێر دەکەن. شانۆکارانی سلێمانی عەشقی بینەرانی شانۆیی شاری هەولێر ببوون. بۆیە لە ساڵی ١٩٨٦ بەولاوە، شانۆگەریە بەتواناکان بینەری هەولێر بێبەش ناکەن وەکو ڕاستییەک تەوژمی «ئەزموونگەری» کە لە سلێمانی سەریهەڵدا، کاریگەری زۆری هەبوو بەسەر گواستنەوەی شانۆیی و دروستکردنی بینینی هاوبەش لەنێوان شارەکانی کوردستان. شانۆگەریی «غۆریلا» نووسینی «یوجین ئۆنیل» وەرگێڕانی «شێرزاد حەسەن» دەرهێنانی «شەماڵ عومەر» بەرهەمی «تیپی شانۆی ئەزموونگەری کوردی» هەنگاوی یەکەمی ئەو تەوژمە بوو لە شاری هەولێر، بەرهەمەکە وەکو کارێکی ئەزموونگەری سەرەتا پروپاگاندەی بۆ کرا بەڵام دواتر «شەماڵ عومەر» لەکۆڕێکی ڕۆشنبیری لە هەولێر وتی «غۆریلا» ئەزموونگەریی نەبوو. کەچی لە پرۆگرامی شانۆگەرییەکەدا هاتووە «کارێکی ئەزموونگەرییە» دوای ئەو کۆڕە شەماڵ نەگەڕایەوە هەولێر.

مۆنۆدرامای «سروودی خۆشەویستی» وەکو بەرهەمێکی دیکەی ئەزموونگەریی نووسینی «جان کۆکتۆ» ئامادەکردن و دەرهێنان و نواندن «گەزیزە» لە ساڵی ١٩٨٧ دوای بەشداریکردن لە یەکەمین میهرەجانی پەیمانگەی هونەرە جوانەکانی سلێمانی دەگوازرێتەوە بۆ شاری هەولێر. ئەم شانۆگەریە و ئەوەی پێشوو لە ڕووی هونەرییەوە جۆش و خرۆشی خستە ناو شانۆکاران و بینەرانی شانۆ، شێوازی هونەری ئەو دوو بەرهەمە تاڕادەیەک بۆ شانۆکاران و بینەران نوێ بوو. هەر لەو ساڵەدا، تیپی پێشڕەوی شانۆی کوردی شانۆگەریی «دڕندەی تۆرۆس» نووسینی «عەزیز نەسین» وەرگێڕانی «ئازاد حەمە بچکۆڵ» دەرهێنانی «عوسمان بێوار» لە سلێمانییەوە دەگوازرێتەوە بۆ هەولێر؛ شانۆگەرییەکی ڕیالیزمی کۆمیدی بوو، ئەم بەرهەمەش چەشنی دوو بەرهەمەکەی پێشوو بینەری خۆی هەبوو. «عوسمان بێوار» ئیدی نەگەڕایەوە هەولێر، بەڵام گەزیزە بەردەوام بوو، چاوی دەبڕیە بینەری هەولێر، بەدوای دەرفەت دەگەڕا. لە ساڵی ١٩٨٨ «شەفیق محەمەد» شانۆگەریی «گەلەگورگ» لە ڕۆمانی «حوسێن عارف» دەهێنێتە هەولێر، شەفیق پاش ئەو شانۆگەرییە ئیتر نەگەڕایەوە هەولێر.

«کامەران ڕەوف» وەکو ئەستێرەیەکی شانۆی کوردی لە نیوەی دووەمی هەشتایەکان بەرەو قووڵایی ئاسمانی داهێنانی شانۆیی هەڵدەکشێ. ئەو بە «گۆرانی چیایکای»ی «تیشیخۆف» بینەران سەرسام دەکات. لە شانۆگەری «گەشتەکەی حەسەن» کامەران وەکو ئەکتەرو دەرهێنەر، بۆمبێکی هونەری لە هەردوو شاری سلێمانی و هەولێر دەتەقێنێتەوە. گەشتەکەی حەسەن شانۆگەریەکی ڕیالیزمی سیاسی بوو، لە شێوەی هونەری نوێ هەڵچنرابوو، ئازارەکانی تاکی بەرجەستە دەکرد

لەسەردەمی جەنگ و تۆقاندنی خەڵکدا، ئەمە زۆر بە نەرمی حەشار درابوو، دیاربوو خۆی لەنێوان پەنجەکانی سانسۆر ڕزگار کردبوو، بەرهەمەکە لەبەر ئەوەی ئاستی هونەری ئەوەندە بەرز بوو، بەتایبەتی «فرمێسک مستەفا» و «کامەران ڕەوف» لە نواندندا. ڕێگەی لە ڕاپۆرتنووسەکان گرت شانۆگەرییەکە بوەستێنن. سەربازێکی ڕاکردوو دیمەنێک بوو بەشێوەیەکی هونەری بنیاتنرابوو، ئۆتۆمبیلی گاز ئەوانەی بەدوای سەربازی ڕاکردوو دەگەڕان لە سلایدێکدا نمایش دەکرا، لەسەر شانۆش کامەران ڕوو لە بینەران ڕایدەکرد.

سێ ڕۆژان هۆڵی گەل لە هەولێر پڕ دەبوو لەو بینەرانەی کە عەشقی شانۆن و ڕێز لە هونەرمەند دەگرن، یەکەم جاربوو لە هەولێر، دوای کۆتایی هاتنی شانۆگەرییەکە ماوەیەکی یەکجار زۆر دەوەستان و چەپڵەیان بۆ ئەکتەرەکان لێدەدا. کامەران پاش ئەو سێ ڕۆژە عەشقی بینەری هەولێر دەبێت. بەردەوام شانۆگەریەکانی ئەوانەی کە زۆر بەهێزبوون دەهێنایە هەولێر، تاوەکو چووە دەرەوەی وڵات.

«ئەحمەد سالار» وەکو پێشەنگی گواستنەوەی شانۆیی؛ دروستکردنی بینینی هاوبەش، ئەستێرەی بەختی لە شانۆگەریی «نالی و خەونێکی ئەرخەوانی» بەرەو ئاسمانی شانۆی کوردی هەڵدەکشێ، ئەم شانۆگەرییە زۆری لەسەر نووسرا، سالار توانی بگەڕێتەوە باوەشی کولتووری کوردی و بە ئاستێکی هونەری نوێی زۆر بەرز، لەوێوە سالار وەکو سەرقافڵەی شانۆی ئاهەنگسازی ناسرا، سێ ساڵ، لەسەر یەکتر سالار شانۆگەریەکانی دەگوازێتەوە بەغدا، لەبەر ئەوەی بینەری کورد لە بەغدا زۆر بە گەرمی ئارەزووی بینینی ئەو شانۆگەریانەیان دەکرد. ١٩٨٧ نالی... دەگوازرێتەوە بەغدا لە ساڵی ١٩٨٨ شانۆگەریی «کاتێ هەڵۆ بەرز ئەفڕێ» لە ساڵی ١٩٨٩ شانۆگەریی «جزیری وانەی ئەڤین دائەدات» لە سلێمانی و بەغدا نمایش کران. ئەوجا لێرەدا، نازانرێ هۆی چی بوو سالار بینەرانی هەولێری بێبەش کرد لە بینینی ئەو شانۆگەریانە، کە خۆی هەمیشە ئەو نیازەی هەبووە.

لە ساڵی ١٩٩٠ عیراق کوێت داگیر دەکا ڕاگەیاندنەکان زەنگی ڕوودانی جەنگێکی گەورە لێدەدەن، لەم سەروبەندەدا، «کامەران ڕەوف» شانۆگەریی «شالیر» نووسینی «ولیەم شکسپیر» وەرگێڕانی «شێرزاد حەسەن» نواندن و دەرهێنانی خۆی، دوای ئەوەی لە سلێمانی نمایشی دەکات دەیگوازێتەوە بۆ هەولێر. شالیر بازدانێکی دیکەی نواندن و دەرهێنانی شانۆیی بوو، ئاستێکی هونەری جوان و بەرزی هەبوو. ڕاستە ئەگەر بڵێین، نە ئەوسا و نە ئێستاش کارەکانی شکسپیر بەم شێوە هونەرییە نمایش نەکراوە. نواندن و دەرهێنانی زۆر نوێ بوو، ئەو لەسەر میتۆدی ستانسلافسکی کاری کردبوو.

«شالیر لە کۆتایی نمایشەکە کە دەهۆڵەکەی دەکوتی و بە ناخ و ئازارەکانی دادەچووە خوارەوە، هەستێکی مرۆیی زۆر قووڵی پڕ لە ماندوویی نمایش دەکرد، ئەو لە یەک کاتدا، بێئاگایی و ئاگایی خۆی دەردەبڕی، کاتێک دێتە پێشەوەی شانۆ لە خوارەوە. وڕو کاس دیارە لیکی دێتە خوارەوە، بەڵام کە دەهۆڵەکەی لێدەدا؛ هونەرمەندێک بوو، بە ئاگاییەوە، زەنگی جەنگی لێدەدا، هەرواش کەوتەوە، شانۆگەریەکە لە ١٩٩٠/١١/٨ لە هەولێر نمایش کرا، لە زستانی ١٩٩١ سوپای عیراق تەفروتونا کرا، لە کوێت بە هاوپەیمانیەتی جیهانی دەرکرا. لە شوباتی ئەوساڵ ڕاپەرین لە دژی ڕژێمی دیکتاتۆری عیراق، لە باشوورەوە بەرەو ناوەڕاستی عیراق هەڵگیرسا، لە ئادار ڕاپەرین کوردستانی گرتەوە، خەڵکی کوردستان لە شارەکانی هەولێر، سلێمانی، دهۆک ئازاد بوون، سەردەمێکی زۆر نوێ هاتە ئاراوە، باری ئابووری کوردستان زۆر ئاڵۆز بوو بەهۆی، ئابلۆقەی ئابووری جیهانی لەلایەک، ئابلۆقەی ڕژێمی بەغدا لەلایەکی دیکەوە. لەساڵی ١٩٩٢ پەرلەمان و حکومەتی کوردستان دامەزرا، دەستکرا بەدانانی دەزگاکانی حکومەت بەشێوەیەکی نوێ. بۆ هونەری شانۆ زۆر سەخت بوو لە شارێکەوە بچێتە شارێکی دیکە، لەگەڵ ئەوەشدا، لە میهرەجانەکان گواستنەوەی شانۆیی هەبوو بەتایبەتی بەرهەمەکانی سلێمانی ئەمەش بابەتی لێکۆڵینەوەکەی ئێمە نییە. هونەرمەندانی دهۆک لە میهرەجانەکانی شاری هەولێر بەشدارییان هەبووە، شانۆگەرییەکانیان گواستۆتەوە هەولێر.

لەو ماوەیەدا، «دانا عەلی سەعید» شانۆگەریی «دادگا» نووسینی «فوئاد مەجید میسری» دەهێنێتە هەولێر. وەکو بەرهەمێکی هونەری بەرز کاریگەری خۆی دەبێت بەسەر شانۆکاران و بینەرانی شاری هەولێر «کامەران ڕەوف» بە دوو شانۆگەریی لە سلێمانیەوە دێتە هەولێر. شانۆگەری «وێرانە» وەکو ئەکتەر و دەرهێنەر، لەژێر کاریگەریی بارودۆخی نوێی کوردستان نووسرابووەوە، بەرهەمێک بوو زادەی سەردەمی خۆی بوو. پاشان بە شانۆگەریی «چیرۆکی خۆشەویستی» دەرهێنانی

«حوسێن میسری» وەکو ئەکتەری سەرەکی دێتەوە هەولێر.

«چیرۆکی خۆشەویستی» شانۆگەریەکی واقیعی بوو، باسی پیاوێک دەکات «کامەران کە لە کوردستان وەڕس بووەو دەیەوێ بچێتە هەندەران، بەڵام ژنەکەی «کەژاڵ» کە زۆری خۆشدەوێ نایەوێ مێردەکەی بڕوات، ماڵ و وڵاتەکەی بەجێبهێڵێت. لوتکەی دەرهێنان لەو شانۆگەریەدا، ئەو چرکە ساتانەی کۆتایی بوو، کە کامەران وەڕس دەبێ، دەیەوێ سەرخەوێ بکات بەرلەوەی بڕوات، لە پێشەوەی شانۆ خەوی لێدەکەوێ، ڕووناکی دەکوژێتەوە، توند لە دەرگا دەدرێ، بۆ ئەوەی، بەرەو هەندەران بەرێکەون، بەڵام ژنەکەی بەچرپە بە بینەران دەڵێت: لەسەرخۆبن نەبادا کامەران بە ئاگا بێت، شانۆگەریەکە کۆتایی دێت. هەر لەژێر کاریگەری ئەم شانۆگەریە و بارودۆخی کوردستان «کامەران ڕەوف» دەچێتە دەرەوەی وڵات ژیانی پەناهەندەیی دەباتە سەر.

باری ناوخۆی کوردستان بەهۆی خولەکانی شەڕ بەرەو سەخت و نالەباری دەچوو و شانۆ بە تەواوی کزببوو، گواستنەوەی شانۆیی، بینینی هاوبەش نەما. ساڵی ١٩٩٧ ڕێککەوتنامەی واشنتۆن لەناو وەزارەتی دەرەوەی ئەمریکا ئیمزا کرا، هێدی هێدی ئاشتی و ئارامی جارێکی دیکە کوردستانی گرتەوە، شانۆ لە شارەکان بەرەوی بە جوولانەوەی ئاسایی خۆی دا، گواستنەوەی شانۆیی سست بوو، تەنیا ئەوەی هەبوو لە شاری دهۆک بۆ بەشداریکردن لە میهرەجانە شانۆییەکانی هەولێر، شانۆکاران بەرهەمەکانیان دەهێنایە هەولێر، لەنێوان سلێمانی و هەولێر ماوەیەک وەستا، گەزیزە عاشقێکی شانۆی کوردییە، وەکو ئەکتەر و دەرهێنەر، ئارەزووی بەردەوامی هەیە بۆ نمایشی هاوبەش و گواستنەوەی شانۆیی لە سلێمانیەوە بۆ هەولێر لە ساڵ ٢٠٠٠ بە شانۆگەریی «گوڵەکانی مەنفا» ڕوو لە هەولێر دەکات. لەو ساڵانەدا گوزەرانی خەڵک زۆر خراپ بوو، ئایندەی سیاسی هەرێمی کوردستان دیار نەبوو؛ پیاوان بەتایبەتی ڕوویان لە هەندەران کرد، لەم گەشتە پڕ لە نائومێدیانەدا، چەندان کارەساتی دڵتەزێن لەناو دەریا ڕوویدا، ژمارەیەکی زۆر لەو پەناهەندانە بەکاری ساختەی قاچاغچیە نێودەوڵەتیەکان، نوقمی ژێردەریا بوون. گەزیزە لە شانۆگەریی «گوڵەکانی مەنفا» دەیویست بینەری کوردستان هۆشیار بکاتەوە بە ئازارەکانی ئافرەت لەم وڵاتە، پەیامی ئەو، پەیامی نیشتمانی و مرۆڤایەتی بوو، گەزیزە گوزارشتی لەو ئازارانە دەکرد، بەڵام بێئومێد نەبوو، هەولێدەدا، شانۆ لەناو ئەو مەرگەساتانەدا، جوان بکات، هەست و سۆز و بیرکردنەوەی بینەران بجوولێنی، گەزیزە لەسەر زاری کارەکتەرەکانی پێمان دەڵێت: «تۆ ئەی ئەوکەسەی ناتوانێ لەو عەشقەی تۆ هەڵبێت، لەم هەموو دڵە زامدارانە بڕوانە، تەماشای برینی ئەم هەموو باڵندە باڵکراوانە بکەو کەمێک سوکناییمان پێ ببەخشە». چ سەردەمێکە؟ هاوڕێکانی سەفەرو غەم لە هەناسەکانی یەکتر بێزارن، ڕێک ناکەوین تەنانەت لەسەر ناونانی شتەکانیش ڕێک ناکەوین»، سەردەمێکی تاعونییە یاسای وەرزەکانیش گۆڕاوە».

گەزیزە دەزانێ بینەرانی هەولێر پێویستیان بە ئەوە بۆیە کە زەمینەی لەبار بوو بێت، شانۆکەی گواستۆتەوە، بینینی هاوبەشی لەنێوان سلێمانی و هەولێر دروست کردوە. «گوڵەکانی مەنفا» دەرهێنانەکەی هاوبەش بوو، لەنێوان «گەزیزە و بەدیعە دارتاش» دەقەکە بیرۆکەی گەزیزە و دارشتنەوەی «دڵشاد مستەفا» بوو. گەزیزە لە قووڵاییدا هەست بە ئازارە کۆن و نوێیەکانی ئافرەتی کورد دەکات، وا دیارە هەر لەم پێناوەشدا، دەیەوێ درێژە بە بەرهەمهێنانی شانۆیی و گواستنەوەی شانۆیی بدات، دوای ئەو بەرهەمە ماوەیەک لە هەولێر دادەبڕێت ٢٠٠٤ و ٢٠٠٥ بە دوو شانۆگەریی بە هەمان پەیامی هونەری مرۆیی دێتەوە شاری هەولێر لە ساڵی ٢٠٠٤ «جەنگی ژوورەکان» و لە ساڵی ٢٠٠٥ «میوانی ئەم ئێوارەیە» دەهێنێتە هەولێر، هەر لەو ماوەیەشدا گەشتێکی شانۆیی بۆ ئەوروپا دەکات. گەزیزە باڵندەیەکی شانۆییە، دەیەوێ گەشت بە هەموو شوێنێکی کوردستان و جیهان بکات، گەر زەمینە بواری بدات و بەربەستەکان وەلاوە بچن، ئەو لە خەمی ئافرەت، بەهای هونەری، پەیامی مرۆیی، شەونخوونی دەکات، هەمیشە خەون بەفڕینی شانۆییەوە دەبینێ.

«ئەحمەد سالار» لە ساڵی ١٩٩٢ تاوەکو ساڵی ١٩٩٧ بەکاری پەرلەمان خەریک دەبێت لە گواستنەوەی شانۆیی دوور دەکەوێتەوە بەڵام لە نووسینی شانۆیی؛ لەسەر میتۆدە تایبەتیەکەی خۆی دانابڕێ، بە نووسین و نواندن، بەشداری گواستنەوەی شانۆیی دەکات. «ئەرسەلان دەروێش» وەکو دەرهێنەرێکی گەنج لە نەوەی هەشتاکان، پێشتر بەشداری هەبووە لە گواستنەوەی شانۆیی بەهۆی میهرەجانەکان، لە ساڵی ٢٠٠١ و ٢٠٠٣ ئەویش دێتە سەر ئەو ئامانجە هونەریە و دوو شانۆگەریی لە هەولێر دەگوازێتەوە شاری سلێمانی. شانۆگەریی «کۆتەڵەکەی «ئەحمەد موختار بەگی جاف» و

شـانۆگـەریی «ئەوانەی توونی باباچوون» لە نووسین و نواندنی «ئەحمەد سالار» دوای ئەوەی لە هەولێر نمایش دەکرێن، پاشان هەردوو شانۆگەریەکە دەگوازرێتەوە بۆ شاری سلێمانی.

«ئەحمەد سالار» لە ساڵی ٢٠٠٥ بە شانۆگەریی «گرەوی بەخش کورە دارکەنەکە» نووسین و دەرهێنانی خۆی، گەشتێکی شانۆیی بۆ هەرسێ شاری هەولێر و سلێمانی و دهۆک دەکات. سالار لەدوا شانۆگەرییدا گۆڕانکاریەک لە شێوازی نووسینەکەی دەکات. لە ڕوخسارە ئاهەنگسازیەکەی دوور دەکەوێتەوە، زۆر تر بەلای گێڕانەوەی حەکایەت دەشکێتەوە، وەک چۆن پێشتر، ئەو گێڕانەوەیە، لە بۆتەی ئاهەنگسازیەکەیدا هەبوو. «سدیق حوسێن» دەرهێنەرێکی گەنجە، دەرچووی پەیمانگای هونەرە جوانەکانی هەولێرە، شێوازی تایبەتی خۆی هەیە لە کارکردندا، ئەو چەند تابلۆیەک، بەشێوەی هونەری نوێ، لە کورتە شانۆگەریەکدا، تاڕادەیەک ئەو تابلۆیانە پەیوەندییان بە یەکەوە نییە، نمایش دەکات. لەماوەی ٢٠٠٠- ٢٠٠٥ سێ شانۆگەریی لە هەولێر و کۆیە و سلێمانی نمایش دەکات.

دوو شانۆگەریی «چۆلەکەیەک لە تاو ئازارەکانی سەما دەکا». «فرمێسکەکانی مۆم» دەقی ئامادە کراو بوون، «ئەنتیگونا»ش دەقی جیا نەبوو. «سدیق حوسێن» شانۆگەرییەکانی بۆ بینەری شانۆیی نمایش ناکات ئەو پتر بۆ بینەری دەستبژێر ئیش دەکات، ڕەنگە لەمەودوا سدیق نیازی ئەوە بێت وەکو هونەرمەندێکی نوێخواز، پێناسەی هونەری خۆی لەناو نێوەندە ڕۆشنبیری و هونەریەکە بەدەست بێنێ.

«د. قوتبەدین سادقی» نووسەرو دەرهێنەری گەورەی شانۆی کوردی لە کوردستانی ڕۆژهەلات، بۆ یەکەمین جار شانۆگەرییەک لە ئێرانەوە دەگوازێتەوە شارەکانی کوردستان شاکاری «سەردەمی بێتاوانی» بەیادی شەهیدانی هەڵەبجەوە نمایش کرا، هونەری ڕیالیزمی بوو، ئەوەی بینرا کارێکی هونەری زۆر مەزن بوو، لەنواندن، بەتایبەتی هەردوو خوشکی داهێنەر «کۆ برا مەلکی» و «شیرین مەعازی» ماوەی دوو سەعات ئاستێکی هونەری وایان نیشاندابن، پێشتر لە شانۆی کوردیدا نەبینراوە. دەق و دەرهێنانەکە بنیاتە ڕیالیزمەکەی ئەوەندە بەهێز بوو ماوەی ئەو دوو سەعاتە بینەر کپ و بێدەنگ لە هۆڵەکە، تەماشای شانۆگەرییەکەی دەکرد، ئەو ماوە درێژە بۆ بینەری هەولێر زۆر بوو، شانۆکاران بینەریان وا ڕاهێناوە، ماوەی نمایش، ئەوانەی کە درێژن، لە سەعات و نیوێک تا سەعاتێک و چل و پێنج خولەک تێپەڕ ناکات، ئەمەش پەیوەندی بە هەناسەی هونەری شانۆکارانەوە هەیە، ئەوەی من دەیڵێم، بە گشتی شانۆی کوردی لە هەر چوار شارەکەی ئەم هەرێمەی کوردستان وایە، بێگومان چەند شانۆگەرییەک ئەو ماوەی تێپەڕاندووە بەتایبەتی دەقە جیهانییەکان.

ئەنجام

دوای ئەوەی، سێ قۆناغمان لە بینینی هاوبەش و گواستنەوەی شانۆیی، لەنێو شارەکانی کوردستاندا، نمایش کرد دەگەینە ئەم ئەنجامانە.

١- شانۆی کوردی لە ساڵی ١٩٢١وە تاوەکو ساڵی ١٩٧٠ واتە ماوەی پەنجا ساڵ، بە دەگمەن نەبێ، لەچوارچێوەی شارەکان دەرنەچووە، بینینی هاوبەش لەنێوان شارەکانی کوردستان نەبووە.

٢- گواستنەوەی دوو- سێ شانۆگەریی، «لەڕێی نیشتماندا» ١٩٤٦، «سەرینی باداری» لە ١٩٦٩ لە سلێمانییەوە بۆ هەولێر، نابێتە بنەمایەکی مێژوویی لە بینینی هاوبەش و گواستنەوەی شانۆییدا.

٣- شانۆی عیراقی لەسەر دەستی هونەرمەندی گەورە «حەقی شبلی» لە ساڵی ١٩٢٩وە گەشتی بەناو شارەکانی کوردستان کردووە، بینەری ئاشنا بە هونەری شانۆ کردووە.

٤- شانۆی بیانی، لە دروستبوونی دەوڵەتی عیراقیەوە، گوازراوەتەوە بۆ ناو شارە عەرەبییەکانی عیراق، ئەو شانۆیە لە هەموو سەردەمە سیاسییەکانی عیراقدا، بۆ ناو شارەکانی کوردستان قەدەغە بووە.

٥- گواستنەوەی شانۆیی وەکو نەریتێک لەناو کوردستان، دەگەڕێتەوە بۆ سەردەمی زێڕینی یەکەمی شانۆی کوردی، لە ساڵی ١٩٧٠دا، ئەوساڵەی کە ڕێککەوتنامەی ئاشتی بۆ ماوەی چوار ساڵ لەنێوان سەرکردایەتی شۆڕشی ڕزگاریخوازی کورد و حکومەتی ئەوسای عیراق ئیمزا کرا.

٦- ئارەزووی گواستنەوەی شانۆیی لەنێو شانۆکارانی کوردستان هەبووە، بە جیاوازی لەنێوان شارێک و شارێکی دیکەدا.

٧- شانۆی کوردی لە شاری کەرکووک، لەبەر بارودۆخە نالەبارە سیاسیەکەی زۆر سست بووە، لە نیوەی دووەمی حەفتایەکان بە تەواوی قەدەغەکراوە، شانۆ لەو شارە نەگوازراوەتەوە شارەکانی دیکەی کوردستان.

٨- شانۆ لە شاری دهۆک هەر لە سەرەتاوە

جوولانەوەکەی زۆر سست بووە، لە ساڵانی هەشتایەکان دەستی بە بووژانەوە کردووە، شانۆ بە دەگمەن گوازراوەتەوە بۆ شارەکانی دیکەی کوردستان، بەڵام لە فیستیڤاڵەکاندا بەشداری هەبووە.

٩- ئارەزووی بینینی هاوبەش و گواستنەوەی شانۆی لە شاری هەولێر دەگەڕێتەوە بۆ سەرەتای حەفتایەکان، لەسەر دەستی هونەرمەندان «تەلعەت سامان»، «سەباح عەبدولڕەحمان» لە هەشتایەکان تاوەکو ئێستا ئەم ئارەزووە وەستاوە، بەڵام لە فیستیڤاڵەکاندا، شانۆی شاری هەولێر بەشداری هەیە.

١٠- گواستنەوەی شانۆیی لە شاری سلێمانی دەگەڕێتەوە بۆ ساڵی ١٩٤٦ وەکو سەرەتا، بەڵام لە ساڵی ١٩٦٩ وە بە بەردەوامی و تاوەکو ئێستا ئەو نەریتە شانۆییە هەیە. «ئەحمەد سالار» وەکو پێشەنگی ئەو شارە لە ساڵی ١٩٧٢وە تاوەکو ئێستا بەردەوامە لەسەر گواستنەوەی شانۆیی لەنێو شارەکانی کوردستاندا. «کامەران ڕەوف» لەنیوەی دووەمی هەشتاکاندا تاوەکو ساڵی ١٩٩٤ بەردەوام بوو لەسەر گواستنەوەی شانۆگەریەکانی لە سلێمانییەوە بۆ هەولێر پاشان چووە دەرەوەی وڵات، ئێستا پەناهەندەیە «گەزیزە عومەر عەلی ئەمین» هەر لەنیوەی دووەمی هەشتایەکان و بەر لە «کامەران ڕەوف» تاوەکو ئێستا بەردەوامە لەسەر گواستنەوەی شانۆیی لە سلێمانییەوە بۆ هەولێر و ئێستا دەرگای ئەورووپاشی لێ کرایەوە.

«گواستنەوەی شانۆیی لە کوردستاندا، بەر لە ڕاپەڕین لەلایەن ڕژێمە سیاسییەکانی عیراق کۆنترۆڵ کرابوو، کاریگەری ڕاستەوخۆی لەسەر شانۆکاران هەبوو، وەکو: «تەلعەت سامان» لە شانۆگەریی «پیلان» لە ساڵی ١٩٧٧، «جەلیل زەنگەنە» لە شانۆگەریی «مانگی ئاوابوو» لە ساڵی ١٩٨٣. لەدوای ڕاپەڕین، بەهۆی شەڕی ناوخۆ و دابەشبوونی هەرێمی ئازاد بەسەر دوو ئیدارە، گواستنەوەی شانۆیی سست بوو، یان نەما، لەدوای ڕێککەوتنامەی واشنتۆن، گواستنەوەی شانۆیی جوولانەوەی تێکەوت، واپێدەچێت بەکاریگەریی ئازاد کردنی عیراق، گواستنەوەی شانۆیی بووژانەوەیەکی دیکە بەخۆیەوە ببینێ.

١٢- شانۆ کە دەگوازرێتەوە لە شوێنێک بۆ شوێنێکی دیکە، دەقاو دەق وەکو خۆی نمایش دەکرێتەوە، تاوەکو ئێستا هیچ جۆرە ئەزموونێک یان شێوازێک نەبووە، لەکاتی گواستنەوەدا، گۆڕانکاری بنەڕەتی بەسەر شێوەی نمایشەکەدا هاتبێت.

١٣- شانۆی گەڕۆک لە کوردستان نەبووە، تەنیا تیپی شانۆی لادێ لە هەولێر هەبووە، کە شانۆگەریەکانی دوای ئەوەی لە هەولێر بەرهەم هێنراون پاشان لە گوندەکان نمایش کراون. ئەمەش ئامانج و شێوازی تایبەتی شانۆیی بووە. ئەو دەرهێنەرانەی کە کاریان کردووە «فەتاح خەتاب، سەعدون یونس، زوهێر عەبدولمەسیح».

١٤- شۆڕشی کوردستان دوای نسکۆی ١٩٧٥ کە بوژاوەتەوە، جوولانەوەی شانۆی شۆڕشگێری تێکەوتووە بەتایبەت لە ساڵەکانی ١٩٨٠ بەرەو سەرەوە، لەو جوولانەوە شانۆییەدا لە گوندەکان شانۆگەری نمایش کراوە و گوازراوەتەوە بۆ ئەو گوندانەی کە ئازاد کراون، ئەم جۆرە شانۆیە چەشنی شانۆی لادێ خاسیەتی خۆی هەبووە، هەرچەندە دەچێتە خانەی بینینی هاوبەش لە گواستنەوەی شانۆییدا.

١٥- لە شارەکان فیستیڤاڵی شانۆیی سازکراوە، شانۆگەرییەکان گوازراونەتەوە ئەو شارەی کە فیستیڤاڵەکەی لێ سازکراوە، ئامانجیش لەو فیستیڤاڵانە، پێشبڕکێی هونەری بووە، بەڵام بینەران هاوبەش نەبوونە لە گواستنەوەی ئەو شانۆگەرییانە، ئەو فیستیڤاڵانە خاسیەتی تایبەتی خۆیان هەبووە.

سەرچاوە و پەراوێز:

١- محەمەد تەیمور، دەربارەی دراما و ڕەخنە گۆڤاری کاروان ٤١/ ١٩٨٦.

٢-احمد فیاض المفرجي، الحیاة المسرحیة في العراق طبعة ١٩٨٨.

٣- حەمە کەریم هەورامی، شانۆگەری فالچی چاپی ١٩٧١.

٤- حەسەن تەنیا شانۆ و شانۆی کوردەواری چاپی ١٩٨٥.

٥- سەفوەت جەراح، دیمانە موحسین محەمەد گۆڤاری ڕامان ژمارە ٨٤-٨٥/ ٢٠٠٤.

٦- ئەحمەد سالار بیبلۆگرافیای کارە هونەرییەکانی، شانۆی سالار چاپی ١٩٩٩.

٧- پرۆگرامی شانۆگەری «مام حەسەن دەگەڕێتەوە» ساڵی ١٩٨٠.

٨- دەقی شانۆگەری «خاڵۆی ڕێبوار» ئەرشیف ١٩٧٢.

٩- مێژووی شانۆی کوردی نووسەری ئەم لێکۆڵینەوەیە. «١٩٢١- ١٩٢٩، ١٩٤٠-١٩٤٩، ١٩٦٠، ١٩٦٩، ١٩٧٠-١٩٧٩، ١٩٨٠-١٩٨٩» گۆڤاری ڕامان ژمارەکانی «٩، ١٥، ٤٦، ٥٨، ٦٧، ٦٨، ٦٩».

١٠- بینین و پرۆگرامی شانۆگەرییەکان لەساڵی ١٩٨٠ بەرەو سەرەوە.

١١- پرسیار لەم هونەرمەندانە کراوە «تەلعەت سامان، موئەیەد فەقێ، غازی غەفور، ئازاد جەلال».

١٢- حەمە سەعید حەمە کەریم، گۆڤاری بەیان ژمارەی «١٩٨١» سەبارەت بە نمایشی «سەرینی باداری».